

ZE ZAHRANIČÍ

LITERÁRNÍ VÝCHOVA V ZÁPADNÍM NĚMECKU

VILÉM PECH

Pedagogický ústav J. A. Kemenského, ČSAV

Úkol literární výchovy v západním Německu

V ideologické přípravě západoněmecké mládeže v duchu bonnských militaristů a revanšistů má literární výchova význačné postavení. V učebních plánech jednotlivých stupňů škol má literatura jakožto podstatná složka učebního předmětu němčina (Deutsch) značný počet vyučovacích hodin. Tak má například na bavorských tříletých středních školách němčina 3, 4, 4 týdenní hodiny, na tzv. vyšších školách (humanistickém gymnasiu, reálném gymnasiu, německém gymnasiu, hospodářské vyšší reálné škole) v devítiletém cyklu (5.—13. postupný ročník) v prvních dvou třídách po pěti, v dalších po čtyřech týdenních hodinách, v sedmiletém »německém gymnasiu« (7.—13. postupný ročník) ve všech třídách kromě druhé, která má čtyři týdenní hodiny, po pěti týdenních hodinách.

Právě literární výchova má konkrétně plnit úkol, který je vyjádřen např. ve školském řádu pro bavorské vyšší školy ze 17. května 1957¹⁾ takto: *»Plněním svého úkolu daného ústavou mají vyšší školy budit a pěstovat duchovní síly svěřené mládeže. Na základě křesťanské západní kultury se jejich žáci vzdělávají v soudné lidi s rozhledem po světě a vychovávají se v bázní Boží a se sociálním cítěním k odpovědnosti za bližního a společnost (Gemeinschaft).«* Ideovým těžištěm tu je »křesťanská západní kultura« ve velkoněmeckém pojetí, přisuzujícím německému národu vedoucí úlohu v minulosti, přítomnosti i budoucnosti, s tím spojený klerikalismus, jenž se projevuje i organizačně konfesionizací národních škol, a »sociální nauka«. Sociální nauka není jen zvláštním učebním předmětem, nýbrž uvedený dokument o ní praví, že *»je vyučovacím principem pro všechny učební předměty a pro všechny druhy škol«* a že *»lze doufat, že takové politické vzdělání povede k postoji, který ukazuje cestu k živému smyslu pro společnost a k čínorodé spoluodpovědnosti za utváření veřejného života v národě a mezi národy«*.

Učební osnovy

Formulace učebních osnov němčiny, které nejsou ve všech spolkových zemích jednotné, jsou pro literární výchovu namnoze velmi všeobecné a připouštějí samy o sobě různý výklad a realizaci. Uvádějí-li např. učební osnovy němčiny pro bavorské národní školy, že *»literárně cenné a věku dětí přiměřené texty v čítánkách, v dílech doplňkové četby (Lesebogen), ve spisech pro mládež v knihách zařazených do knihoven budí a podporují radost žáka z domácího, německého a zahraničního písemnictví,«* je to směrnice přijatelná i pro socialistickou školu. Ve skutečnosti ovšem záleží na obsahu těchto textů, který

1) Schulrecht Bayern, III-B-III.

naprosto nedbá zásady tolerance, proklamované v úvodní části osnov pro práci na národní škole, že *»ve všech školách je třeba vychovávat k úctě k náboženskému a světonázorovému citění všech žáků«*. Tato proklamovaná tolerance se ovšem nikterak nevztahuje na vědecký světový názor marxismu-leninismu ve státě, kde je komunistická strana zakázána a každé pokrokové hnutí pronásledováno.

Náboženské zaměření literární výchovy od národní školy je patrné i v těch zemích, kde úřední směrnice mají méně klerikální ráz než v Bavorsku. Tak uvádějí např. učební osnovy pro národní školy ve Šlesvicku-Holštýnsku²⁾ frázovitě, že *»literatura má své původní působení, vést lidi z omezenosti a zmatku každodenního života k čistšímu citění a lepšímu chtění, uplatňovat také v základní škole. . . Cílem vyučování je pomoci literatuře k tomuto prapůvodnímu působení. . . Výběr látky se provádí tak, že se děti obšťastněné zázraky a poznesené k úctě ke všemu živému udržují a posilují ve svém lidství. Pocit důstojnosti člověka a posvátnosti života má prostřednictvím literatury vzrůstat. . .«*

Aby se klerikálně nacionalistické a militaristické zaměření veškeré západoněmecké výchovy uskutečňovalo ještě účinněji než dříve, byl roku 1959 vydán např. výnos o nové úpravě vyššího stupně bavorských vyšších škol.³⁾ Podle něho se vyučování v nejvyšší třídě má prohloubit tak, aby zvýšenou měrou vedlo k samostatné duševní práci. Zároveň se pro nejvyšší třídu ukládá zvláštní úkol *»podat žákům přehled obsahu vzdělání začleněného do jednotlivých učebních předmětů a ukázat jim křesťanskou západní kulturu jako celek«*. Proto se mají učitelé různých učebních předmětů jednou nebo dvakrát v trimestru dohodnout o určitém tématu, které přesahuje jednotlivé učební předměty a ukazuje souvislosti různých vědních oborů. Tomuto úkolu se musí zpravidla věnovat celé dopoledne.

Tímto opatřením se dává zvláštní příležitost k tomu, aby se vybírala témata odpovídající udržení třídní nadvlády imperialistické buržoazie a jejím revanšistickým choutkám, aby se na nejširším základě uskutečňovalo politické vzdělání a výchova žáků výběrových škol jako budoucí *»elity«* ve smyslu klerikálně imperialistické *»teorie elity«*, jež je nesporně jednou z opor reafašizačního procesu v západním Německu a ideologickým podkladem pro jeho buržoazní výběrové školy.

V učebních osnovách bavorských devítiletých vyšších škol, navazujících na čtyři třídy národní školy, je výběr četby pro jednotlivé ročníky podán jen zcela povšechně a od 4. třídy se výslovně upozorňuje, že lze volně volit i takové vhodné texty, které se v osnovách neuvádějí.

Do 6. třídy tu jde o obratně rozvíjený princip tematický (např. v 1. třídě *»Bavorská vlast«*, v 2. třídě *»Německé kraje a kmeny«*, v 3. třídě *»Evropské společenství národů«* [v mimočítankové četbě této třídy výslovně též *»Z literatury německých východních území«*], ve 4. třídě *»Daleký svět«*, v 5. třídě *»Poznání světa«*, v 6. třídě *»Člověk v rozhodujících chvílích každodenního života«* [v tom *»Rozbor nedávné minulosti a přítomnosti«*]). Čítanky pro tyto třídy ukazují, jak lze náplň stanovených okruhů vytvářet v plném souhlase s imperialistickými reakčními cíli západoněmecké školy.

V 7.—9. třídě se zdůrazňuje výchovná stránka vyučování literatuře. Nemá se usilovat o literárněhistorickou úplnost, avšak se silným uplatňováním domácí četby a skupinovou prací ve třídě mohou být podle učebních osnov poznány

²⁾ Schulrecht Schleswig-Holstein, III-B-1.

³⁾ Schulrecht Bayern, III-B-III.

široké oblasti německého a západního duchovního života. Přitom mají zvláštní význam: křesťanský pohled na svět a světovost v době rozkvětu středohornoněmecké literatury, světový názor počínajícího novověku, racionalismus a osvícenství, německý idealismus, romantismus, realismus a naturalismus, novoromantismus a současné formy výkladu světa. Tento obraz vývoje německé literatury, založený na idealistické buržoazní literární vědě, samozřejmě zužuje a zkresluje skutečnost, zdůrazňuje náboženské a jiné, idealistické prvky, potlačuje lidovost v minulosti i v přítomnosti, třídní podmíněnost literatury a její tendenčnost, kritický a zvláště socialistický realismus současné literatury v Německé demokratické republice i pokrokovou tvorbu západoněmeckou. V seznamu děl mimočítankové četby jsou zastoupeni spisovatelé oblíbení za »třetí říše«, »východní« spisovatelé jako Agnes Miegelová a hlasatel »křesťanské humanity« Werner Bergengruen, zato i z Goetha najdeme poměrně málo a z mnohých velkých představitelů starší i novější německé literatury vůbec nic.

V učebních osnovách se sice správně uvádí, že literární formy mohou žáci poznávat jen v nejužší spojitosti s probíranými díly, avšak nesprávně se zdůrazňuje jako cíl nauka o literárních formách (literarische Formenlehre), tedy formální část teorie literatury, aby žákům bylo jasné, že *»literatura má ve všech dobách zvláštní, i když různou funkci, která je při všech vztazích k ostatním uměním, k filosofii a k náboženství zcela samostatnou formou pohledu na svět (Weltsicht) a jeho výkladu (Weltdeutung)«*. Zde se v zastřeně formě projevují iracionalistické tendence současné západoněmecké idealistické filosofie, vedoucí podle charakteristiky F. Filipce⁴⁾ k úsilí *»diskvalifikovat přírodní a společenské vědy jako problematické a div ne nebezpečné formy poznání a činnosti«*.

Povšechné pokyny, jak vyučování literatuře zaměřit výchovně, zdůrazňují zvláštní svobodu a odpovědnost učitele němčiny, o jehož práci se rozpisují např. úvodní poznámky učebních osnov pro vyšší školy země Severní Porýní-Vestfálsko⁵⁾ již z 1. září 1952 a pro reálky této země z 9. prosince 1954.

Podle nich mají reálky jakožto střední stupeň mezi národní školou a gymnasiem za úkol podat mladým lidem na nábožensko-mravním základě se zřetelem k odpovědným úkolům praktického života důkladné všeobecné vzdělání, blízké životu a době. Velkou úlohu přitom má vyučování katolickému nebo evangelickému náboženství, jemuž se vyučuje ve všech třídách všech škol. V němčině se žádá méně poučení o jazyku, zato úsilí o jazykovou výchovu, aby se žák naučil vyjadřovat přiměřeným způsobem o světě a o sobě. Literaturou se má žák naučit za tím, co je dáno smyslovým poznáním, poznávat skrytý smysl, který pozdvihuje náhodnost a konečnost do oblasti obecné platnosti a nadčasovosti. Tento reakčně idealistický úkol má vést žáky k *»pravému lidskému utváření jejich života«*.

Pro výběr literatury neuvádějí učební osnovy pevný plán. Částečně je zachycen zavedenými čítankami, které ovšem musí být doplňovány na všech stupních souvislou četbou. Výběr textů je podle učebních osnov věcí svobody a odpovědnosti učitele. Podle směrnic pro vyučování na reálkách v zemi Severní Porýní-Vestfálsko⁶⁾ tu má být vodítkem *»výchovná hodnota, objevná síla vycházející z hodnot vytvářejících umělecké dílo. Tato síla je nezávislá na vnější časové blízkosti a národní vázanosti díla. Může být obsažena v literatuře antické stejně jako v klasické nebo moderní, v domácí nebo cizojazyčné litera-*

4) Jindřich Filipce: *Filosofove atomové smrti*, Naše vojsko, Praha, 1960.

5) Schulrecht Nordrhein-Westfalen.

6) Schulrecht Nordrhein-Westfalen, 31-B.

tuře. Přístup k moderní literatuře musí být mladému člověku umožněn v míře přiměřené jeho chápání.« Dále se uvádí, že je třeba vystříhat se škodlivé předčasné četby děl německé a světové literatury, která jsou svou povahou přístupná jen zralému dospělému člověku. Učitel se má omezit na to, aby »otevřel brány, vytvářel soudnost žáků a budil jejich vůli k dalšímu vzdělání«. »Pro dívky je třeba, zvláště na vyšším stupni, volit taková díla, která pomáhají rozvíjet jejich bytostné ženské vlohy, aby byly schopny a připraveny rozvíjet pořádací, uchovávací a hojivé síly vznešené ženské podstaty v manželství, v povolání a ve veřejném životě.« Tyto pokyny, vyjádřené »vznešenými« frázemi, velmi připomínají nacistické názory na poslání ženy, uskutečňované známým způsobem z Hitlerovy »třetí říše«.

Literárněvědné vyučování neusluje podle uvedených směrnic o úplný přehled literárních dějin, učitel však může vycházet od děl a osobnosti spisovatele k době a jejímu duchovnímu a ideovému obsahu, takže se nenásilně získá vhled v nejdůležitější vývojová období německé literatury. Učitelé tu mají vypracovat vlastní plán četby, přizpůsobený jejich poměrům. Mají se sami seznamovat se současnou literaturou a začleňovat ji do vyučování.

Pokyny revanšistických pedagogů

Svoboda učitelů je ovšem stejně jako výše uvedená zásada tolerance toliko zdánlivá. I pro literární výchovu doplňují všeobecně formulované učební osnovy podrobné pokyny s množstvím materiálu, který činí z literární výchovy přímo ústřední nástroj k emocionálnímu pěstování antikomunisticky zaměřeného revanšismu a militarismu, jenž si přes idealistickou pseudohumanitní frazeologii v ničem nezadá s brutalitou hitlerovského fašismu.

Revanšističtí pedagogové již několik let zdůrazňují, že němčina je přímo ústředním učebním předmětem v nauce o německém Východě.⁷⁾ V publikaci »Der deutsche Osten im Unterricht, Vortrag, Gesetzauszüge, Erlasse, Unterrichtsgrundsätze, Schriften-, Film- und Lichtbilderverzeichnis« (Německý Východ ve vyučování, přednáška, výtahy ze zákonů, výnosy, vyučovací zásady, seznam spisů, filmů a diapozitivů)⁸⁾ se o němčině jako učebním předmětu uvádí, že »vyučování němčině je význačnou měrou způsobilé k tomu, aby důvěrně seznámilo německou mládež s východoněmeckým kulturním dědictvím živým způsobem... Dobře vybraná východoněmecká literatura bude moci vyjádřit východoněmecký život, myšlení, cítění tak přesvědčivě a silně, že přerušení dějinné existence v tomto prostoru nepovede k přetržení řetězu působivé tradice. Formované básnické slovo, velké prozaické svědectví může a musí vyplnit mezeru ve skutečném životě a trvale utvářet srdce, ducha a vůli dorůstající generace.«

Podnět k těmto směrnici dalo již roku 1952 »Pracovní sdružení sudetoněmeckých vychovatelů«. Ještě důkladnější směrnice byly vypracovány »Spolkovým pracovním sdružením pro nauku o německém Východě ve vyučování« v Marburgu v dubnu 1957; jsou otištěny v 2. čísle časopisu »Deutsche Ostkunde« z téhož roku. Pro vyšší školy rozvedl revanšistické požadavky pro vyučování němčině v 2/3 čísle IV. ročníku »Mitteilungen der Deutschen Pestalozzi-Gesellschaft« v pojednání »Ostkunde im Deutschunterricht der Höheren

⁷⁾ Srv. článek dr. A. Willimeka *Deutsch — das zentrale Fach in der deutschen Ostkunde* v časopise *Deutsche Ostkunde*, 1957, č. 2.

⁸⁾ *Der Wegweiser V H 8*, 1. vydání, 1955.

Čítanky

Čítanek je v západním Německu k dispozici velké množství. Ve zvláštním čísle úředního listu hessenského ministra výchovy a lidového vzdělání z listopadu 1960⁹⁾ se např. jen pro Hessensko uvádí 12 různých slabikářů a 24 souborů čítanek, každý o několika dílech pro jednotlivé postupné ročníky národních, středních a vyšších škol.

V tomto množství učebnic, kterých je v západním Německu ovšem ještě mnohem více, je sice zajisté možno najít knihy, kde militaristické a revanšistické tendence nejsou vyjádřeny přímo (a revanšističtí pedagogové v té věci žádají radikální nápravu), avšak reakční idealistický světový názor najdeme bezvýjimečně všude, i když je často obratně zakrýváán a neobjevuje se vždy tak přímo jako ve většině učebnic pro dějepis a zeměpis.

Ve shodě s celkovým reakčně idealistickým zaměřením západoněmecké školy tvoří ve všech čítankách podstatnou část obsahu verše, próza i ilustrace klerikálního obsahu. To se projevuje již ve slabikářích a pro národní školu se vydávají i zvláštní konfesionální čítanky evangelické, v Bavorsku např. z mnichovského Oldenburgova nakladatelství »Gottes Spur« (Boží stopa), »Im Geleit des Herrn« (V ochranném průvodu Páně), »In Gottes Händen« (V Božích rukou) a katolická (v Severním Porýní a Vestfálsku např. soubor »Die sieben Ähren« (Sedm klasů) z Kampova nakladatelství v Bochumu. Klerikálním duchem jsou naplněny i všechny ostatní čítanky pro mladší mládež, a to i ve své složce ilustrační.

Pro starší mládež se v duchu učebních osnov výchovná hlediska rozšiřují a koncentrují k výchově západoněmeckého občana jakožto nadřazeného příslušníka západního »svobodného světa« s anticko-křesťanskou kulturou v protikladu k »sousedu na východě«. S tím organicky souvisí hodnocení německého národa jakožto nadřazeného kulturního činitele, zvláště ve srovnání se slovanskými národy, které ani nejsou počítány do »evropského společenství národů«.

Příkladem může být 3. díl souboru »Die Fähre« (Přívoz) od W. Eggerera a dr. A. Müllera z roku 1956¹⁰⁾ s názvem »Abendländische Wanderung« (Putování po Západě). Odpovídá základnímu tématu učebních osnov pro 3. třídu devítiletých vyšších škol, které by bylo jistě progresivně výchovné, kdyby svým obsahem skutečně odpovídalo znění »Europäische Völkergemeinschaft« (Evropské společenství národů). Skutečnost je ovšem jiná. Čítanka je rozdělena na tři tematické okruhy, pozměňující již samy o sobě znění osnov v duchu velkoněmeckého germanocentrismu: »Hellas a Řím, náš počátek«, »Německo — naše vlast«, »Evropa — náš cíl«.

Ideovým těžištěm čítanky je okruh »Evropa — náš cíl«. Je rozdělen na tři části, jež jsou uvedeny citáty a obraznými pojmenováními. Přitom se ovšem počíná slovy »Und Gottes lauer Hauch schwebt drüber hin« (A boží vlahý dech vznáší se nad tím), načež následují oddíly »Vom Siberband der Donau, rings umwunden« (Ovinuta stříbrným pásem Dunaje), »Das Land der Griechen mit der Seele suchend« (Hledaje duši zemi Řeků), »Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen« (Znáš-li tu zem, kde kvetou citróny) s reprodukcí Giottova obrazu

⁹⁾ Amstblatt des Hessischen Ministers der Erziehung und Volksbildung, Wiesbaden, ročník 13.

¹⁰⁾ Buchners Verlag, Bamberg, 1956.

»Sv. František žehná ptákům«, »Fern im Süd das schöne Spanien« (Daleko na jihu krásné Španělsko), »An den Wellen des Atlantik« (U vln Atlantiku), »Dulcis Francia« (Sladká Francie), »Zu den Mündungen des Rheins« (K ústí Rýna) s ukázkou »Mensch und Wasser« z Čapkových Obrázků z Holandska, »Insel in der Silbersee« (Ostrov v Stříbrném moři = Velká Británie), obsahující mimo jiné skautský slib a skautský zákon, a »Brüder in nordischen Reichen« (Bratři v nordických říších).

Proti této idealisticky přepoetizované Evropě stojí jako závěrečný oddíl stroze pojmenovaný »Der Nachbar im Osten« (Soused na východě); ostatní země socialistického tábora pro autory čítanky neexistují. Výběr ukázek zde je rafinovaně protiruský a protisovětský. První je »Eine Geschichte vom lieben Gott« (Příběh o milém Pánubohu) od R. M. Rilkeho, který líčí formou pohádky cara Ivana Hrozného jako hamižného podvodníka. Následuje vypravování L. N. Tolstého s tendencí neodporovat zlu. Další ukázkou je vzpomínka na studentské vánoční prázdniny na rodném statku v předválečném Rusku od E. Gagarina, zřejmě emigranta ze Sovětského svazu, »Vor der Wende« (Před zvratem), s typickým závěrem, jehož lze výborně využít revanšisticky: »Blaze tomu, kdo s radostným pocitem bolu v srdci může myslit na své dětství; blaze tomu, kdo znal onen svět před zvratem!« A vrcholem rafinovaného »pedagogického« záměru čítanky je poslední její ukáзка, Waldemara Augustiniho krátká próza »Christ ist erstanden« (Kristus vstal z mrtvých):

»Roku 1946 slíbil velitel tábora, že máme být koncem roku propuštěni. Ale nový rok přišel a přibývalo ho, a o propuštění nebylo ani slechu, a kamarádi umírali jako mouchy. Bez naděje člověk nemůže žít. Můj oddíl, který musil ráno pochodovat do lesa kácet borovice, měl čtyřicet mužů, potom dvacet a nyní jich bylo už jen osm. Jednoho večera nejmladší z nás už nechtěl dál. Položil se do sněhu, a my jsme věděli: tak začíná umírání. Táhl jsme ho za ruce a za nohy do blízkého selského domu. Sedlák nás nedůvěřivě pozoroval. Přišla jeho žena, a oba se radili. Konečně otevřel muž dveře. Na stěně jsme viděli hořet svíčky, v jejich lesku zářil svatý obraz. Posadili jsme se s rodinou na postele a spolu jsme mlčeli. Potom počali otec a matka zpívat. Dospělá dcera zpívala s sebou. Rozuměl jsem textu a pověděl jsem jej svým kamarádům: »Kristus žije, a budeme tedy žít také my.« Po nějaké době náš nejmladší zhluboka vydechl. Že může zase jít. Tak jsme se rozloučili. Rodina opětovala pozdrav: »Kristus vstal z mrtvých!«

Tu jsme věděli, že jsme slavili velikonoce.

Z našeho oddílu už nikdo nezemřel. Všichni se dostali do vlasti.«

Hned nato kniha končí slovy:

»Být synem Západu, jaké štěstí — a jaká povinnost!«

Zde se tedy západoněmečtí žáci dozvídají, že se s německými zajatci v Sovětském svazu zacházelo po válce tak, že většina z nich zahynula vysílením při těžké práci. Zároveň se však chce ukázat, že ruští venkované, hluboce nábožensky založení, slavili tajně velikonoce doma, když to — jak si čtenáři mají domyslit — nebylo možné veřejně v cerkvích. A právě z tohoto náboženského založení přijali ve svém domě fašisty — ti přece podle nehorázných výkladů fašistické válečné literatury přinesli zemi jen dobro! — a dovolili jim zúčastnit se vlastní domácí pobožnosti. A to náboženství, víra v Kristovo zmrtvýchvstání, zachránilo zbytek oddílu fašistických zajatců!

Takové neslýchané falšování historických skutečností se emociální cestou vštěpuje západoněmecké mládeži. Aby nebylo pochybností o tom, oč jde, přidá

se tučnými literami poučení, že být »synem Západu« znamená povinností, tj. v duchu bonnské militaristické »Einsatzbereitschaft« (pohotovost k »nasazení«) k »osvobození« národů porobených komunismem v bonnském pojetí, třeba těch nábožensky založených ruských venkovanů z Augustiniho prózy. Vždyť komunismus je podle knihy W. S. Schlamma »Die Grenzen des Wunders« (*Hranice zázraku*), citované v uvedeném díle J. Filipcem, dědicem všeho kacířství a skutečné přijetí koexistence je ovšem nejen zřeknutí se západního vítězství ve studené válce, ale současně vědomým uznáním porážky Západu. »Strašlivá podstata konfliktu mezi komunismem a Západem — tak strašlivá, že se nikdo neodvažuje zmínit se o této skutečnosti — tkví totiž v tom, že komunismus v míru prospívá, mír chce a v míru triumfuje.«

Výchovným záměrem ideologických pomahačů západoněmeckých vládců slouží, jak bylo ukázáno na jednom případě za všechny, i tematické uspořádání čítanek, které ani v nejvyšších ročnících vyšších škol není založeno dominantně na literárněhistorických hlediscích, ale na problematice určené k výchovnému zpracování a využití.

Lze to doložit např. novou čítankou »Lesebuch für Höhere Lehranstalten« (*Čítanka pro vyšší školy*), 9. svazek »Die deutsche Literatur vom Naturalismus bis heute« (*Německá literatura od naturalismu po dnešek*) od dr. L. Krella, dr. F. Schuha a dr. K. Sennigerové¹¹⁾ pro nejvyšší třídu podle hesla učebních osnov »Současné formy výkladu světa«.

Čítanka obsahuje tyto náročné okruhy: 1. »Wirklichkeit und Symbol« (*Skutečnost a symbol*) s dvojnásobným motem: »Umění má tendenci být opět přírodou« (Arno Holz), »Umění má tendenci být proti přírodě« (Egon Friedell) (v originále slovní hříčka se slovy »wieder« v prvním a »wider« v druhém citátu), 2. »Verfall und Aufbruch« (*Úpadek a rozvoj*), 3. »Tradition und Wagnis« (*Tradice a odvaha*), 4. »Ausblick: Von der Möglichkeit des Menschen« (*Výhled: O možnosti člověka*). Celkový počet a rozsah textů nelze ovšem přepočítat ani při značném počtu čtyř nebo pěti týdenních hodin a počítá se s pokynem učebních osnov, že nemá jít o literárně historickou úplnost, že se však na některých místech má jít do hloubky k poznání německého a západního duchovního života.

V prvním okruhu se vychovatelem mládeže svými aforismy stává i F. Nietzsche. Píše o nebezpečí luzy, jejíž myšlenky sahají jen k dědečkovi, takže je vše minulé vydáno všanc. Mohlo by se stát, že by se luza stala pánem a v jejích plytkých vodách by se utopila celá doba. Proto žádá Nietzsche novou šlechtu jakožto odpůrce vši luzy. Stejně vyhovuje západoněmecké »teorii elity« aforismus dekadentního novoromantika Stefana Georgeho, jehož protimaterialistického a protidemokratického díla hojně propagačně využívali už fašističtí ideologové: »Všechno umění má svůj původ v lidu, je buď samozřejmost (plochost), nebo už dávno vyvrácená lež. Umění je nejvyšším výrazem národa.«

V druhém okruhu najdeme symbolisty a expresionisty, nechybí ani Franz Kafka s parabolou »Der Stadtwappen« (*Městský erb*) o městě, které »bude obrovskou pěstí roztrženo pěti údery«. Mládeži se tu dostává množství protichůdných názorů s nepřesnou existencialistickou terminologií a esejistickým způsobem vyjadřování, nepřiměřeným žákům obsahem i formou. I to však někteří západoněmečtí pedagogové schvalují, aby mládež po duševních zmatcích takto vyvolaných přijala spolehlivé vedení bonnských militaristů a revanšistů s humanitním náteřem idealistických hesel a fráží.

¹¹⁾ Bayerischer Schulbuch-Verlag, 1960.

V třetím okruhu najdeme mimo jiné pojednání švýcarského dramatika a romanopisce F. Dürenmatta *»Über das heutige Theater«* (O dnešním divadle), který se tu dokonce stává oslavovatelem atomové pumy:

»Viditelnou jako tvar se dnešní moc stává asi jen tam, kde exploduje, v atomové pumě, v tomto nádherném hříhu, který tu vystupuje a šíří se, bez poskvrny jako slunce, přičemž hromadná vražda a krása splývají v jedno. Atomovou pumu již nemůžeme zobrazit, když ji už můžeme vytvořit. Vůči ní selhává umění jako výtvar člověka, poněvadž je sama výtvořem člověka. Dvě zrcadla, která zrcadlí sama sebe, zůstávají prázdná.«

Čtvrtý okruh, který má ukazovat možnosti člověka, odráží zvláště výrazně rozpory »svobodného světa«. Ke zdůvodnění atomové války byl do čítanky zařazen úryvek z dramatu *»Das kalte Licht«* (Studené světlo) úspěšného spisovatele a člena Bavorské akademie krásných umění Carla Zuckmayera. Hra je situována v »atomovém městě« Las Mesas v Novém Mexiku v době svržení atomové bomby na Hirošimu a vyšla roku 1956. Podle Grabertových-Mulotových školních dějin německé literatury¹²⁾ líčí *»v průhledném zahalení osud atomového fyzika Fuchse, který jako britský státní příslušník vydal výsledky svého bádání sovětské tajné službě«*. Autoři čítanky vybrali například takovéto »výchovné« úvahy z dialogů hry:

»Ketterick: Když je někomu dána do rukou zbraň, kterou může jedním rázem uvést svět na správnou cestu, a když váhá jí použít, není hoden, aby zůstal na živu.«

Na námitku vyslovenou v dialogu Ketterick pokračuje:

»Jakpak jinak? Lidstvo respektovalo vždycky jen zákony psané krví. Každý významný zásah do světových dějin je vyznačen hromadným zničením.

Löwenschild: Pročpak jste tedy byl proti Hitlerovi? Jen proto, že byl Němec?

Ketterick: Ne, protože byl blázen, Derviš, zdivočelý žvanil. Starý pohan v Kremle blázen není. Kdyby ten držel ve spárech vejce, které jsme zde vyseďeli (tj. atomovou pumu — autorská vysvětlivka), — tak už bychom měli po řečech.«

Na otázku, co je jeho heslem, Ketterick odpovídá:

»To vám povím. První na Tokio. Druhou na Moskvu. Dnes ještě. A potom — čistý stůl...«

S těmito barbarskými protisovětskými plány je v dramatu spojena obhajoba Spojených států dokonce z úst černochoa Leea:

»... Protože my věříme v paradox Ameriky, milujeme ji, a máme důvěru, že z volného průběhu protikladů vyroste na tomto světě krása a blaho.«

Takto se vyjadřuje autor, jehož vyznání »pro domo«, citované v uvedených dějinách německé literatury, zní:

»... věříme v novou religiozitu, blízkou lidem a duchu. Bráníme se proti zániku, bojujeme za své bytí, chceme žít, ale ve svobodném světě, důstojném člověka.«

Čítanka je uzavřena nábožensky založenou oslavou současnosti v básni *»Ruhm des Menschen und seiner Zukunft«* (Sláva člověka a jeho budoucnosti) od W. Bergengruena, který pochází z Rigy a žije ve Švýcarsku. Jeho knihy vynikají podle Graberta-Mulota spojením mistrovské vypravěčské techniky, jazykové kázně, duchovní hloubky a křesťanské humanity a žije v nich i baltské

¹²⁾ W. Grabert und A. Mulot: *Geschichte der deutschen Literatur*, Bayrischer Schulbuch-Verlag, 5. vydání, 1959.

vypravěčské dědictví. Na konci básně se mluví o slunečních soustavách a Mléčné dráze v těchto závěrečných verších:¹³⁾

»Také andělé těchto souhvězdí klečí před Bohem / a volají do věčnosti: / »Sanctus, sanctus, sanctus, / Dominus Deus Sabaoth!« /

V souhlase s jejich voláním vítěj / s plesáním růst toho, co je konečné. / Neboť nekonečno se nezmenšuje, / když to, co je konečné, roste. / A tajemství zůstává.«

Poslední tři verše jsou znovu otištěny na stránce 229 jako poslední textová slova čítanky, jež spojuje existencialistický nihilismus s oslavou války a s mystickým blouzněním. Takto se uzavírá literární výchova na bavorských školách a obdobně ovšem též na ostatních vyšších školách v západním Německu.

Samozřejmě se všude, a to postupně vzrůstající měrou, uplatňuje požadavek zařazovat v duchu směrnic pro nauku o německém Východě tzv. východoněmeckou literaturu. Tou se ovšem nerozumí literatura z území Německé demokratické republiky, jež je pro bonnské revanšisty »Mitteldeutschland«. Vítané jsou i jiné texty, které mohou emocionálně působit na vznik a posilování revanšistického smýšlení západoněmecké mládeže.

I když čítanky nejsou v západním Německu jedinou a podle úředních i jiných pokynů často ani hlavní knižní učební pomůckou pro literární výchovu, mají zde v praxi největší úlohu už proto, že se podle nich učitelům pracuje nejpohodlněji. Proto je jich též v bonnském státě tak nadměrné množství. Jejich celkový obsah výstižně charakterizují ve studii »Der reaktionäre Inhalt westdeutscher Lesebücher« (Reakční obsah západoněmeckých čítanek) pedagogové z Německé demokratické republiky¹⁴⁾ R. Beyer a H. G. Hofmann takto.

»Čítanky obsahují množství různé látky. Nejdříve se ukazuje odvrát od fašistické minulosti, zvláště útekem k romantismu a maloměšťácké idyle, do »světa dítěte« a částečně též k religiozitě. K vyrovnání s minulostí se nedochází. S obnovou německého imperialismu odrážejí se v čítankách i jeho cíle. Texty se silněji zaměřují na světonázorové idealistické působení na mládež. Nelidské činy fašismu se už nejen prostě zamlčují, nýbrž podávají se ve zjemnělé podobě. Opatření proti fašistickému Německu, stanovená Postupimskou dohodou, se ukazují jako nespravedlivá a libovolná a obviňuje se z nich téměř výhradně Sovětský svaz. Štvání proti Sovětskému svazu zaujímá v čítankách stále větší rozsah. Naproti tomu se v prozkoumaném materiálu nenašel žádný text, který by vyjadřoval diskriminaci států NATO.«

Autoři studie dále poukazují na imperialistický třídní charakter válečných textů, na odraz fašistické teorie »Blut und Boden« (Krev a půda) v beletrii o vesnici. Texty s tematikou práce se týkají jednak řemeslné výroby, ostatními texty se buď podle zastírací kapitalistické teorie o »sociálním partnerství« dojem, že v západním Německu vykořisťování dělníků už neexistuje. Propaguje se i touto cestou falešná teorie třídního vyrovnání.

Čítanky jsou tedy ve svém celku — a náš rozsáhlý materiál to prokazuje — všestranným odrazem klerikálně militaristického třídního rázu bonnského státu a jeho revanšistických aspirací.

¹³⁾ Překlady z poezie jsou vesměs doslovné.

¹⁴⁾ Deutscherunterricht, XIII, 1960, č. 11, nakl. Volk und Wissen, Berlín

Čítankovou četbu doplňuje podle učebních osnov četba mimočítanková (Wahllesestoff). Je opět většinou jen povšechně naznačena s možností svobodné volby učitele, jak je to patrné už z jejího označení. Tato volba je však značně omezena úředními směrnicemi a doporučeními. Tak se např. už výnosem z 29. června 1953 pro Šlesvicko-Holštýnsko »*Der deutsche Osten im Unterricht*« (Německý Východ ve vyučování)¹⁵⁾ v příloze uvádí rozsáhlý seznam pomůcek pro učitelské i pracovní žákovské knihovny. Tam se např. již pro národní a střední školy mimo jiné doporučuje Willy Pleyer, »sudetoněmecký« spisovatel, o kterém sám nechvalně známý Josef Mühlberger ve svém spise »*Die Dichtung der Sudetendeutschen in den letzten fünfzig Jahren*« (Literatura sudetských Němců v posledních padesáti letech)¹⁶⁾ píše, že je u něho lidový prvek ve středu zájmu, že však »*jsa podán příliš silně, je schopen mnohé zkazit a jen jistý zdravý selský tón zachraňuje mnohé práce*«. Z tohoto umělecky bezcenného spisovatele se však má podle úředního pokynu číst »*Kindheit im Böhmen*« (Dětství v Čechách) z nakladatelství Schaffstein, a to zajisté pro možnost revanšistického využití knihy.

Pro odborné školy se dokonce doporučuje román oslavovatele fašistických hrdlořezů a dlouholetého pěstitel robustního antibolševismu pro maloburžoazní konzum Edwina Ericha Dwingera, jenž je samozřejmě uváděn i v Grabertových-Mulotových školních dějinách německé literatury, a to mezi autory, jejichž díla přečkala mezi sty válečných knih dobu svého vzniku proto, že prý ukazovala, jak »plamen pravé lidskosti planul také a právě v bouřích války«. Skutečné hodnoty těchto knih však dokládá citáty Günther Cwojdrak ve spise »*Die literarische Aufrüstung*« »Literární zbrojení¹⁷⁾ např. z románu *Die verlorenen Söhne*« (Ztracení synové)¹⁸⁾ o ozbrojené bandě, která po ukončení války přepadá skladiště a transporty Sovětské armády:

»*Jsou antibolševické, jedni jako druzí. Vidí v bolševismu konec veškeré západní kultury, ale také konec veškerého národního způsobu života ve svých zemích. Chtějí tento systém ještě oslabit, čelit mu až do posledního dechu. Nemyslí též, že to půjde bez poslední války, nýbrž že rozhodnutí teprve přijde. Považují se za první předvoj této nové války, bojují už dnes jako jeho předsunuté rozvědky, stejně jako tuto válku ukončili jako její zadní voj. . .*«

Od autora takto zaměřeného mají žáci odborných škol číst román »*Wenn die Dämme brechen*« (Když se hráze lámou). A seznamy takové četby se postupně doplňují a rozšiřují.

Kromě takovéto četby má západoněmecká literární výchova k dispozici doplňkovou četbu podle požadavků vysídlených východoněmeckých šovinistů k uskutečňování reakčních cílů nauky o německém Východě. Soustavně o tuto četbu pečuje nakladatelství Hermann Schroedel Verlag K. G. Berlin, Hannover, Darmstadt. V »*Schroedels Lescheften*« »Schroedelovy sešity) vychází soubor »*Deutsche Heimat im Osten*« (Německá vlast na Východě), určený pro mládež od deseti, dvanácti a čtrnácti let.

Obsah této doplňkové četby přesně odpovídá požadavkům uplatňovat ve stále zvýšeném rozsahu nauku o německém Východě ve vyučování němčině. Koncentruje se zde to, co má učitel ve značném rozsahu k dispozici i v čítan-

15) Schulrecht Schleswig-Holstein, II-C-XII.

16) Johannes Stauda Verlag, Kassel-Wilhelmshöhe 1929.

17) Aufbau-Verlag, Berlin, 1957.

18) München—Salzburg, 1956.

kách. Jeden z těchto svazečků se hodnotí v publikaci pracovníků v Německé demokratické republice »Die Entwicklung der westdeutschen Schule zu einem Instrument der NATO-Politik« (Vývoj západoněmecké školy v nástroj politiky NATO)¹⁹⁾ jako »skutečný svazeček pro nacionálně socialistické školení«, platí to však o většině sešitů tohoto revanšistického souboru.

Tak např. třetí sešit o Východním a Západním Prusku uzavírá báseň »Ostpreußen 1945« (Východní Prusko 1945) nacistického »básníka« Hanse Venatiera. Ten byl po své sebevraždě roku 1959, kterou podle jeho posledního dopisu měla na svědomí »demokracie«, vyhlášován v časopise pro západoněmeckou mládež mučedníkem, idolem a jedním z »nejpovolanějších mužů« německého národa.²⁰⁾ Báseň je vzata ze sbírky »Ostdeutsche Balladen« (Východoněmecké balady) z Diederichova nakladatelství v Düsseldorfu. Má to být obraz útěku Němců na západ. Muži a chlapci prý byli zastřeleni, ženy zaškrcceny mongolskýma rukama. Mnozí se utopili. Do přeplněného Kolobřehu stříleli Rusové, bůh prý Němce opustil. Když chtěli uprchnout na lodích a pramicích, byli bombardováni, rodiny byly roztrženy.

»My to nemůžeme vypravovat, / ostatní nám neuvěří, / musíme se osaměle trápit. / Kdy přijde velký soud? / Osud se nepřemůže / žebráním, nářkem, prosbami / — úzkost je přemožena, / Pane Bože, podívej se na to — mý stěmateľ«

V závěrečném sešitě o Slezsku je Venatierova báseň »Vergessen?« (Zapomenuti?), založená na nejhrušším zkreslování skutečnosti, jako by odchod Němců ze slovanských zemí znamenal pro tato území zkázu, kterou by mohl napravit jen návrat »pánů«, jak to autor naznačuje v otázce:

»Řekněte, kde zůstává pán tak dlouho?«

Jde tu podle prvních dvou slok básně o stará města v rozvalinách:

»Hluboko z mnohých hlubokých snů / vystupuje tvář starých měst. / Gdaňsk, Vratislav, Budějovice, Jihlava — / řetěz roztržený bouří. / Z kostelů a zřícenin / dýchá do vzduchu rozklad, / cizí nohy šlapou nevšimavě / na hroby, na hrobky. / Štíty se ptají na mistry, / kteří vystavěli střechu na domě, / a okna se ptají na ženy, / které se dívaly na město a ulice ... / Jen lesklé větrníky / točí vítr ze západu na východ, / déšť bičuje prázdné krámy / a staré mříže se pokrývají rzi.«

Takovouto pravdou se emocionální cestou západoněmecké mládeži dotváří obraz zemí za »železnou oponou« po odchodu nositelů »západní křesťanské kultury«, obraz stejně vyhaný jako všechny argumenty, kterými vyhlašují a propagují svá domnělá práva.

Dějiny literatury

O literárněvědných poznatcích se v rámcových učebních osnovách přímo ani nemluví a podle zastírajících úředních směrnic a méně zastírajících směrnic revanšistických pedagogů nejsou ani — jako ostatně veškeré reálné poznatky vůbec — hlavní věcí. V seznamech učebnic se však učebnice dějin literatury uvádějí. V Bavorsku²¹⁾ je to například uvedená již učebnice W. Graberta a A. Mulota »Geschichte der deutschen Literatur«, St. Ankenbranda »Kleine deutsche

¹⁹⁾ Schule und Erziehung in Westdeutschland, seš. 6.

²⁰⁾ Podrobnosti jsou obsaženy v publikaci *Westdeutsche Schule — im Gleichschritt, marsch!* (Západoněmecká škola — pochodem pochod!), vydané v nakladatelství Volk und Wissen, Berlin (1960).

²¹⁾ Schulrecht Bayern, III-G-I.

*Literaturgeschichte (Malé německé literární dějiny)*²²⁾ a G. Rieda *»Wesen und Werden der deutschen Dichtung von den Anfängen bis zur Gegenwart«* (*Podstata a vývoj německé literatury od počátku až po přítomnost*).²³⁾ Srovnání Riedovy příručky s rozsahem mnohem větší a lépe vypravenou knihou Grabertovou-Mulotovou (Ankenbrandova knížka je po úvodu s přehledem literárních směrů vlastně jen souborem medailónů omezeného počtu spisovatelů) je dokladem toho, jak západoněmecké učebnice stále větší měrou vyhovují požadavkům reakční bonnské politiky, avšak zároveň i toho, že protipokrokové tendence dominovaly v západním Německu od počátku bonnského státu i tam, kde se projevovala snaha budit zdání objektivnosti.

Jestliže se v Riedově knize kromě B. Brechta alespoň připomíná, ovšem hyperkriticky, i L. Feuchtwanger a A. Seghersová, uvádí rozsáhlá učebnice Grabertova-Mulotova toliko Brechta. Stať o něm je však přitom vlastně soustředěným útokem proti stranickému umění a Brechtovo dílo se snižuje i tím, že prý virtuózně kopíroval Büchnera, Villona, Rimbauda, Kiplinga. Jednotliví autoři starší i současní nejsou traktováni podle svého skutečného významu, ale podle toho, jak poznání jejich díla může přispívat k ideologické výchově mládeže vedoucího národa *»svobodného světa«*.

Tak stačí pro životopis Heinricha Heineho s dekadentně traktovaným portrétem od François Louis Laynauda osm řádků, spisy jsou uvedeny na dvou řádcích. Básník je hodnocen jako epigon romantismu. *»Od romantika se oddělil skeptik, který promišením pravdy a zdání, vážnosti a posměchu, oddanosti a cynismu udělal z umění pole vědomé estetické virtuozity.«* Z Heinova díla se uvádějí a kladně hodnotí jen *»Buch der Lieder«* (*Kniha písní*), *»Romanzero«* a *»Reisebilder«* (*Obrazy z cest*). O básníkově revolučnosti a o oprávněnosti jeho kritiky společnosti není v učebnici ani tolik jako u Rieda, který se alespoň zmiňuje o básníkových *»politických a bojových spisech«*.

Třídně podmíněné relativní hodnocení spisovatelů je zřejmé, srovnáme-li např. stať o Heinovi se statí o šumavském spisovateli Adalbertu Stifterovi, je muž je věnováno tři a půl strany i s obsahy děl a s touto úvodní charakteristikou:

»Adalbert Stifter je velký epik, který vede od biedermeieru k poetickému realismu. Nakonec však stojí nad svou dobou. Jeho vyprávění líčí člověka ve společnosti a v přírodě a umožňují poznat základ světového řádu, v němž všude můžeme poznat „prst boží“ a v němž tvoří věčný základ mravní zákon. Z údivu nad tajemstvími přírody vede k úctě k Bohu, tvůrci všeho života.«

Světoví spisovatelé se v učebnici uvádějí jen příležitostně v jednotlivých kapitolách, v novodobé literatuře většinou jen jménem s uvedením některého spisu. L. N. Tolstoj je v úvodu kapitoly a naturalismu charakterizován tak, že od něho *»znělo napomínání, aby si společnost uvědomila, že člověk může toliko překonáním svého egoismu dojít poznání sama sebe a k jednotě s Bohem. Jeho grandiózní dílo „Vojna a mír“ slaví prostotu ruské duše.«*²⁴⁾ Skutečný význam tohoto světového spisovatele, velmi ceněného i v západním světě, například ve Francii, stejně jako ruská klasická literatura, je zde hrubě a záměrně zkreslen, ostatně obdobně jako význam nejpokrokovějších spisovatelů německých, pokud je ovšem autoři vůbec připomínají. Zřejmě je to zvláště v kapitole o literatuře 20. století.

²²⁾ Verlag M. Lurz, München, 1951.

²³⁾ Verlag M. Lurz, München, 2. vydání, 1951.

²⁴⁾ V Riedově učebnici *Wesen und Werden der deutschen Dichtung* nacházíme o Tolstém dokonce jen tuto větu: *»Ve svých dílech (Vojna a mír, Vzkříšení, Anna Kareninová) káže nové mravní pojmy.«*

Zato tu samozřejmě nechybí např. fašistický spisovatel Hans Grimm, autor románu *»Volk ohne Raum«* (*Národ bez prostoru*) z roku 1925, v němž se stal propagandistou imperialistické pangermánské politiky »životního prostoru«, připravoval cestu Hitlerovi a v západním Německu po druhé světové válce dále hlásá velkoněmecký imperialismus. V učebnici se ovšem jenom říká, že chtěl svým románem německému člověku vybojovat životní prostor a lidská práva, a se zdáním objektivity se dodává, že *»prostorově politická tendence románu působila později osudně«*.

Hodně místa je věnováno též dřívějšímu i nyníjšímu stoupenci fašismu Erwinu Guidonu Kolbenheyerovi, jenž vycházel zprvu z panteistických, potom z biologických názorů, psal zvláště o mysticích 16. a 17. století tak, že se *»vcítil do duševního stavu příslušné doby«*, a brzo se stal fanatickým literárním mluvčím Hitlerova fašismu. V učebnici je tento autor charakterizován ovšem zcela jinak, že totiž chce ve svých románech a dramatech zobrazit lidi v jejich organicky biologické vázanosti. Nato se jakoby objektivně dodává, že *»vitalistický základní světový názor vedl k přehnutí myšlenky národního ducha a rasy«*, avšak hned se připojuje, že podal *»názorné obrazy německé minulosti a vnitřního zápolení«*. *»Umělec Kolbenheyera sledujeme bez výhrady«*, píší autoři učebnice, *»v jeho drobných povídkách, v „Karlsbader Novelle“ (Karlovská novela) 1929 — podává Goethův útěk z Itálie — a v „Begegnung auf dem Riesengebirge“ (Setkání v Krkonoších) (1932)«*.

»Hrozný otrěs druhé světové války«, praví se dále, *»řopomohl dříve již vzniklému dílu Franze Kafky, v němž je vzrušujícím způsobem podána bezvýhodná situace moderního člověka, k širokému působení. Kafka stejně jako Robert Musil a Hermann Broch jsou považováni za nejvýznamnější „ztvářňovatele konečného období“«*. Ukázky, které z Kafky najdeme v čítankách, hodnotí pedagogové z Německé demokratické republiky z výchovného hlediska právem negativně.²⁵⁾ Na druhé straně vidí autoři učebnice jiný vývoj, který řeší problémy doby z nábožensky křesťanského stanoviska, a uvádějí pozdní období tvorby Franze Werfela, Wenera Bergengruena, E. Schepera, J. Kleppera. Drama podle autorů nenašlo pokračovatele sourodého Hauptmannovi, ze tří dramatiků se jako jediný ze soudobých progresivních marxisticky fundovaných německých spisovatelů jmenuje B. Brecht. Také lyriku autoři podstatně zužují, existuje-li pro ně podle jejich výčtu jen lyrika formální, přírodní, v anticko-klasické tradici a *»lyrika kříže«*. Vysoce ideová a bojovná poezie básníků, jako je Joh. Becher a celá plejáda dalších, které nacházíme v učebních osnovách a v čítankách německé demokratické školy, přes různé projevy i v revanšistických pedagogických časopisech, že starší mládež má být seznamována s literaturou *»sovětského okupačního pásma«*, pro západoněmeckou mládež ve školách neexistuje.

Celkovému zaměření západoněmecké výchovy odpovídá rozsáhlý oddíl učebnice o válečné literatuře s kladným hodnocením štvavých románů nacistických i dalších autorů. Autoři nikde neopomíjejí zdůrazňovat přínos tzv. německého Východu zcela v duchu požadavků revanšistů. Tak se v oddílu o obnovení ba-lady uvádí o známé propagátorce fašismu a dnes revanšismu Agnes Miegelové,

²⁵⁾ Srov. v článku dr. Dory Hujerové *Wohin geht der Weg? (Kam směřují?)* v časopise *Deutschunterricht*, XII, 1959, seš. 8/9 o ukázkách předkládaných mládeži z F. Kafky: *»Zničení zdravé radosti ze života, z účelného tvoření je tedy cílem. Pohled mladého člověka se zaměřuje na mystickou temnotu, je veden do okruhů, které se vymykají kontrole rozumu.«*

zastoupené v čítankách a doporučované k souvislé četbě,²⁶⁾ že je »východopruské mládí významně a bezprostředně přítomno v jejích povídkách ze starého Pruska (1936) a v jejích lyrických básních«. Duchu západoněmecké revanšisticky orientované výchovy dobře odpovídá, že učebnice velmi zdůrazňuje »množství literatury svázané s krajem, nesené silami domácí půdy« — tedy zase »Blut und Boden«.

Mimoškolní četba

Pro formování západoněmecké mládeže má veliký význam individuální mimoškolní četba, která je ve velkém počtu k dispozici pro všechny věkové stupně. Ze školních knihoven byla však pokroková literatura odstraněna již za Hitlerovy »třetí říše«. Podle publikace pedagogů v Německé demokratické republice »*Die Entwicklung der Westdeutschen Schule zu einem Instrument der NATO-Politik*«²⁷⁾ zjistil mnichovský časopis »Kultur« v březnu 1956, že 11 let po roku 1945 nebyla v žádné bavorské školní knihovně žádná kniha H. Heineho. Totéž v podstatě platilo o dílech Thomase a Heinricha Manna, Kurta Tucholského, ba i Gerharta Hauptmanna, který byl později revanšisty vzat na milost a dokonce je doporučován, protože pochází z »německého východu«. Co nacisté v květnu 1933 spálili, to chybělo i nadále. Zato v knihovnách zůstávali nacističtí spisovatelé jako Hans Grimm, Hans Johst a Guido Kolbenheyer. Podle časopisecké zprávy ve »Welt der Arbeit« (*Svět práce*) z roku 1956, doporučovalo bavorské ministerstvo úředně knihy vedoucích nacistů, jako prvního presidenta »říšské komory pro literaturu« H. D. Blunka, rasistického básníka H. Kutzleba, Ludendorffova oslavovatele W. Matthiesena a dalších. Rovněž byli doporučeni básník Hitlerovy mládeže H. Baumann, »badatel o rasách« L. F. Claus a antisemita W. Stapel. Od té doby se literatura téhož zaměření velmi rozrostla o neonacistické pokračovatele uvedených spisovatelů s militaristickými a revanšistickými tendencemi, které jsou i úředními směrnicemi pro školní i mimoškolní výchovu západoněmecké mládeže co možná nenápadně, ale s příslušným důrazem doporučovány. V materiálech pedagogů z Německé demokratické republiky se dokládá, že došlo už i k tomu, že se za četbu západoněmecké mládeže znovu doporučuje i Hitlerův »*Mein Kampf*«.

Je samozřejmé, že literatura pro individuální četbu dětí a mládeže je velmi rozmanitá. I takové knihy, jejichž tematika přímo umožňuje revanšistický obsah, jsou někdy zpracovány tak, že předstírají objektivitu, aniž ovšem ztrácejí ze zřetele západoněmecké výchovné úkoly. Nikdy nekonstatují ani v nejmenším cokoli z toho, co by mládeži v západním Německu mohlo ukázat rozvoj za »železnou oponou«, nebo dokonce vést k přátelství i k národům na východ a jihovýchod od Německa.

Proti knihám, které alespoň přímo neútočí proti světu socialismu, jsou však rozšiřovány publikace takového rázu, že svou nenávisť ke všem zemím a národům socialistického tábora daleko překonávají i pověstné Schroedelovy revanšistické sešity doplňkové četby. Příkladem může být »reprezentativní« kniha

²⁶⁾ Např. ve výnose obsaženém v Schulrecht Schleswig-Holstein, III-C-XII, obsahujícím seznam pomůcek pro vyučování o »východoněmeckém prostoru«, je pro pracovní knihovny uvedena kniha »Du aber bleibst in mir!« Flüchtlingsgedichte 1949 (Ty ale zůstaneš ve mně! Uprchlícké básně 1949) z nakladatelství Die Bücherstube Fritz Seifert, Hameln.

²⁷⁾ Srov. pozn. č. 19.

»Das Europabuch für die Jugend« (Kniha o Evropě pro mládež).²⁸⁾ Ředitel berlínské Pädagogische Zentralbibliothek (Pedagogická ústřední knihovna) Leo Regener se v recenzi »Europa — und die Jugend Westdeutschlands« (Evropa — a mládež západního Německa)²⁹⁾ se právem ptá, jak tato kniha mohla být vystavována na putovní výstavě literatury pro mládež, kterou pořádalo UNESCO, když hrubě uráží a pomlouvá některé členské státy.

Oficiálnost zaměření této 527stránkové knihy dosvědčuje celostránkový portrét Adenauerův s věnováním končícím slovy:

»Tak volám německou mládež a mládež evropských národů k velké společné práci vybudovat Evropu, vlast nás všech.«

Redakční úvod k tomu sděluje »milému mladému čtenáři«, že tato kniha přináší slovem a obrazem příklady »radosti a žalosti, dobra a zla, lidské velikosti a nelidské podlosti«. Marně by ovšem někdo hledal v této knize zlo a podlost u německých i jiných fašistů, kteří ji rozsévají po Evropě i mimo ni. Zlo a nelidskost vidí autoři jen za »železnou oponou« na východ od Labe. O nelidských nacistických zločinech ve východní a střední Evropě se nemluví nikde, ale podle článku knihy »Die Flucht ohne Ende« (Útěk bez konce) bylo přesídlení Němců »největším zločinem v dějinách lidstva. Masové vyhnání Němců z jejich východních území překonalo svým rozsahem vše, co mohly až do té doby vykázat dějiny, přebohaté na hrůzu a utrpení.«

Je samozřejmé, že se protikomunistická nenávisť hrubě projevuje ve všech textech týkajících se Sovětského svazu, a neméně odporně i v článku »Prag zwischen Ost und West, Aus der Geschichte der „Goldenen Stadt“« (Praha mezi Východem a Západem, Z dějin »zlatého města«). Pod fotografií Hradčan, připojenou k článku plnému jedovatých invektiv a falšování historie v duchu smutně známého »vědce« Pfitznera je tento text:

»Z hradního návrší, z Hradčan, podrobili potomci báječné kněžny Libuše českému kmenu sousední národy. Dnes jsou Hradčany zvolnickým hradem (Zwingburg), z kterého pomahači (Handlanger) bolševismu bídou a terorem potlačují český národ.«

Velmi početná je revanšisticky zaměřená beletrie pro mládež. Již v 2. vydání příručky »Der deutsche Osten im Unterricht« (Německý Východ ve vyučování)³⁰⁾ z roku 1955 se uvádí rozsáhlý seznam »východoněmecké literatury pro mládež« s tematikou týkající se většinou dětí »vyhnanců« a uprchlíků. V tomto seznamu, týkajícím se literatury vyšlé od roku 1949, je uvedeno za období několika málo let 22 knih tohoto typu, které vyšly v různých západoněmeckých nakladatelstvích. V jejich vydávání se horlivě pokračuje a seznamy těchto knih se uveřejňují v časopisech.

Doklady o tom, jak se křiví světový názor západoněmecké mládeže literaturou pro mládež, lze najít v oficiální publikaci »Buchanzeiger für Öffentliche Büchereien, Kurzbesprechungen der in „Bücherei und Bildung“ empfohlenen Bücher« (Knižní oznamovatel pro veřejné knihovny, krátké recenze o knihách

²⁸⁾ Erzählungen, Reportagen, Aufsätze, Verse, Lieder mit über 650 Zeichnungen, Photographien und Farbtafeln (Vyprávění, reportáže, články, verše, písně s více než 650 kresbami, fotografiemi a barevnými tabulemi), Welt in Wort und Bild, Verlag S. Heuft K. G., Köln a. Rhein, bez roku.

²⁹⁾ Deutscherunterricht, XII, 1959, seš. 10.

³⁰⁾ Nakladatelství R. Lerche, předtím J. G. Calve, »Prag-München«.

doporučených v »Knihovně a vzdělání«).³¹⁾ V čísle 148 z června 1960 je otištěna např. tato anotace.

»189. Grund, Josef Carl: Fjodor. II. od H. Deininger. Konstanz (Kostnice). Christl. Verl.-Anst. (Křesťanské nakladatelství). 1959. 81 stran. (Konstanzer Jugendbuch [Kostnická kniha pro mládež]. Sv. 52.)

Třináctiletý ruský chlapec Fjodor, bez rodičů a domova, se dostane jako sluha sovětského důstojníka do zmatku povstání v Maďarsku a odtud s proudem uprchlíků do Německa. Když se v tábore uprchlíků poprvé octne v životě do jisté míry spořádaném, uprchne z tohoto prostředí, které ho sklíčuje. Hladového a nemocného chlapce najde sedlák a vyléčí ho. Fjodor zde pozná skutečnou lásku k člověku a seznámí se v údivu s křesťanským náboženstvím. Tak chlapec, který vyrostl nespořádaně, postupně překonává svou nedůvěru k okolnímu světu a dojde konečně k svobodnému životu. Prostá, dojmavá povídka je pro děti od 12 let vhodná i v malých knihovnách.«

Takováto doporučená četba ve všem souhlasí s tím, co západoněmeckým dětem vštěpuje školní literární výchova i ostatní vyučování: sovětský antihumanismus proti vysoké nábožensky podložené opravdové humanitě německého člověka, nebetyčný rozdíl mezi světem sovětským a mezi západním křesťanským svobodným životem. Je to přímé obnovování hitlerovského světového názoru, zesíleného nadto politickým klerikalismem, sloužícím všem brutálním revanšistickým choutkám bonnských militaristů.

Již v čítankách má západoněmecká mládež množství ukázek ze starší i nové válečné literatury, která je tak kladně hodnocena v učebnici Grabertově-Mulotově. Podrobnou charakteristiku této literatury, která stále roste počtem děl i jejich agresivností, podal, jak výše uvedeno, s četnými doklady z textů již roku 1957 Günther Cwojdrak.³²⁾ Veškerá tato literatura má společné rysy. Oslavuje fašistického vojáka, který je podle charakteristiky z románu W. Beumelburga »Jahre ohne Gnade« (Roky bez milosti) z roku 1952 svým smýšlením i činy »skutečným Evropanem«. Přitom ovšem všichni autoři líčí zároveň se zřejmou zálibou brutalitu fašistických vojáků, spojenou mnohdy s nechutnou sentimentálností.

Vojenská porážka »třetí říše« se v této literatuře nepřiznává ani tam, kde je z líčení samých neonacistů nesporná, stejně jako se nepřiznávala porážka Německa po první světové válce. Nikde se neodsuzuje ani fašistická ideologie a neofašistická literatura je vlastně založena na učení nacistického zločince Alfreda Rosenberga, který v norimberském vězení napsal tato slova:

»Nacionální socialismus byl evropskou odpovědí na otázku našeho století. Byla to nejušlechtilější idea, za kterou mohl Němec nasadit síly, jež mu byly dány. Daroval kdysi německému národu jeho jednotu, Německé říši nový obsah. Byl to pravý sociální světový názor a ideál kulturní čistoty podminěné krví.«

Tato »ušlechtilá« ideologie je obnovována v »uměleckých obrazech« v západoněmecké beletrii, aby v nich západoněmecká mládež mohla nacházet vzory pro své jednání v plánovaném, opětném obsazení »německého Východu«.

Stejný obsah jako tato »vysoká literatura«, jejíž hlavní představitelé tvoří se svými neofašistickými militaristickými a revanšistickými díly na západoněmeckých školách částečně i »učivo«, má sešitová literatura pro mládež i dospělé,

³¹⁾ Schriftleitung: Erich Holtz, Herausgeber: Einkaufszentrale für Öffentliche Buchereien Gmb. Reutlingen, 1960, 13. ročník.

³²⁾ Srov. pozn. č. 17.

kterou je západní Německo zaplavováno. Svým obsahem plní tyto sešity nevy-
 slovaný, ale tím horlivěji sledovaný úkol vychovávat k ukrutnosti a brutalitě.

Mládež otravují i filmy s válečnou a zločineckou tematikou. V letech 1955 až
 1959 bylo vyrobeno 224 válečných filmů, ke kterým přistupují i závadné filmy
 zahraniční a filmy z Hitlerovy éry. Také zde je válka podle informačního mate-
 riálu pedagogů v Německé demokratické republice³³⁾ »*velkým dobrodružstvím*«
 a »*zkouškou osvědčení*« pro muže. V mnohých z těchto filmů se zvláště šve
 proti Sovětskému svazu, aby mládež došla k přesvědčení, že je nutná nová
 »blesková válka«. K tomu přistupují četné hrůzostrašné filmy se sexuálními prv-
 ky. Sudetoněmecký krajanský svaz v Mnichově zřídil vlastní »Sudetendeutsches
 Filmwerk« (Sudetoněmecký filmový podnik), aby mohl také na tomto úseku
 koordinovat a ovlivňovat revanšistickou propagandu. Veškerá tato filmová tvor-
 ba stejně jako revanšistická literatura je finančně i materiálně podporována
 bonnskou vládou, která ji potřebuje k ideologické přípravě války.

Příklad »exemplárního vyučování« literaturou

Ve svém výše uvedeném článku o německém Východě na vyšších školách,
 »*Ostkunde im Deutschunterricht der Höheren Schulen*«,³⁴⁾ dotýká se dr. A.
 Emeritzky takzvaného »*exemplárního vyučování*« a jeho využití při uplatňo-
 vání principu nauky o německém Východě. V příkladech, které k tomu uvádí,
 je závěrem povídka Josefa Mühlbergera »*Der Galgen im Weinberg*« (Šibenice na
 vinici), v které podle Emeritzkého »*Josef Mühlberger líčí hrozné události po-
 sledních válečných dní 1945 v Praze*«.

Dr. Josef Mühlberger, narozený roku 1903 v Trutnově, nositel Herderovy ceny
 1951, ceny A. Stiftera 1951, byl již za předmnichovské republiky všestranně čin-
 ný jako »vědec« i jako velmi slabý, ale zato velmi psavý básník a beletrista.
 Jeho slabý román »*Hus v Kostnici*«, snižující Husa na fanatického slabocha, byl
 tehdy dokonce přeložen do češtiny.³⁵⁾ Po svém odsunutí Mühlberger ve své
 mnohostranné činnosti pokračoval a jeho sbírku povídek »*Der Galgen im Wein-
 berg*«³⁶⁾ uvádí nositel Nobelovy ceny H. Hesse těmito slovy:

»*Německý básník, pocházející z Čech, vykreslil v této vážné knize zážitky
 z nejtemnějších a nejpíše zahanbujičích let německých dějin.*

*Že nejsou vymyšleny, dává knize dokumentární hodnotu. Že jsou vyprávěny
 básníkem, dává jim plnější tón. Kéž ho mnozí slyší a berou si ho k srdci!*«

Za ústřední povídku této sbírky odporných pomluv a soustavného snižování
 Čechů považuje sám autor povídku, podle které svou knihu nazval. Jako doklad
 o tom, jaká literatura vychází v západním Německu s pokryteckými frázemi
 o boji proti nelidskosti, jež se nikdy nepřipisuje fašistickým hrdlořezům, ale vý-
 hradně slovanským národům a jejich východním spojencům, buďtež zde uve-
 deny jen některé podrobnosti.

³³⁾ *Jugendvergiftung als System, Eine Dokumentation über die Vorbereitung der
 westdeutschen Jugend auf einen neuen Krieg*, Herausgegeben vom Ausschuß für
 Deutsche Einheit (Otravování mládeže jako systém, Dokumentace o přípravě západo-
 německé mládeže na novou válku, vydáno Výborem pro německou jednotu), Ber-
 lin (1960).

³⁴⁾ S. v. n. str. 740—141.

³⁵⁾ Sfinx Janda, Praha, 1931.

³⁶⁾ Bechtle Verlag, München und EBligen, 1960, podle *Kürschners deutscher Literatur-
 Kalender 1958 (Kürschnerův německý literární kalendář 1958)*, Herausgegeben von
 Werner Schuder, 53. Jahrgang, Walter de Gruyter & Co, Berlin (západní) 1958, vyšlo
 1. vydání roku 1951.

Vězení na Pankráci po Květnové revoluci Mühlberger popisuje například takto:

»Celá zeď byla plna Breughela, když se nastoupilo na chodbě pankrácké věz-nice, s obličejem obráceným ke zdi, a každého rána byli upuštěni mnozí, kteří se museli pomstít. Rána do týla, zezadu, do zad, kopnutí do zadnice, a plesklo se obličejem o zeď, a něco se z člověka roztřísklo.« To pry byl ranní sport, celá zeď měla krvavou ozdobnou lištu. Před inspekcemi museli vězni zeď oškra-bat a byla vybělena. *»Čisto; dobré proti infekčním nemocem; staráme se o vás; co ještě chcete?«*

O Praze se západoněmečtí čtenáři dočítají stejně jako ve výše uvedené knize *»Das Europabuch für die Jugend«*,³⁷⁾ že *»tam čpí od staletí ulice, její roman-tické ulice, po vraždě a rozkladu, po krvi a požáru«*. Připomínají se znova hu-sitské války, třicetiletá válka a inkvizice . . . , *»věčně zvíře v člověku«*.

Před odsunutím Němců z Terezína, kde prý museli vykopávat mrtvolvy Židů z masových hrobů, uslyšel vyprávěč jako otec krásného chlapce, který prý našel Mörikeho knížku *»Mozart auf der Reise nach Prag«* (Mozart na cestě do Prahy) a čítal z ní v ubikaci svým soukmenovcům, při poslední tělesné prohlídce náhle výkřik:

»Podívám se tam — můj chlapec — košile stržená s těla — vedle něho do-zorce, démon, který dostal svět do hrsti a nyní je bez sebe chtivostí a potěše-ním, že ho může zničit. Jako zuřivec trhá malou knihu v tisíc cárů, pak bije mého chlapce, ten se zhroutí, jeho sténání se udusí pod dupajícími botami do-zorce, dozorce dupe už na mrtvole, ale dupe dále, zuří — slovo »Prag«, které stálo v knížce místo jeho českého „Praha“, udělalo z něho vraha . . .«

A při líčení svého pobytu v Terezíně říká vyprávěč za autora se svalováním odpovědnosti za brutalitu celého nelidského fašistického systému na jednotlivce a s myšlenkou na pomstu:

»Ani Němci, ani Češi neudělali to, čím se svět stal morovou jámou, nýbrž lidé, v kterých něco sežralo člověka.

Dejte si to tedy povědět, nebyli to Češi vůbec, jako jsme to tehdy nebyli my, Němci . . . Jednou budou Češi vykopávat mrtvolvy Němců z masových hrobů, jako jsme to nyní museli dělat my s mrtvolami Židů. A jsem si jist, že to nebudou muset dělat naši tehdejší rasové. Ti najdou vyhnutí. Naši Němci budou vykopá-vání nevinnými Čechy, to vám povídám!« A dále se na výsměch vši historické skutečnosti vykládá, že *»tehdy to byla záminka, bylo třeba obětího beránka a dalo se mu jméno Žid. Teď to potřebovali Češi a dali tomu jméno Němec«*.

Takovýto materiál se tedy doporučuje k »exemplárnímu vyučování« západoněmecké mládeže!

Literární výchova v Německé demokratické republice

Zcela opačnou cestou jde literární výchova v Německé demokratické repu-blice. V úvodu k učebnímu plánu a učebním osnovám desetileté všeobecně vzdě-lávací polytechnické střední školy³⁸⁾ se literární výchova charakterizuje jakožto složka společenskovědního vyučování, jehož úkolem je podpora pohotovosti k aktivnímu boji za mír a přátelství národů. Literární výchova má kromě svých úkolů při múzickém vzdělání a výchově vést k lepšímu porozumění zákonitos-tem vývoje společnosti. Přitom se výchova v socialistické střední škole neome-zuje na pouhé vědecké poznání světa, ale umožňuje žákům též jeho emocionální

³⁷⁾ Srov. pozn. 28.

³⁸⁾ *Lehrplan der zehnklassigen allgemeinbildenden polytechnischen Oberschule, Volk und Wissen, Berlin, 1959.*

по которому ведется литературное воспитание в Германской Демократической Республике, которое кроме заданий по музыкальному воспитанию и образованию стремится к миру и дружбе между народами.

Vilém P e c h

Literary Education in Western Germany

Literary education plays a very important part in giving the West German youth ideological training in a militarist and revenge-seeking spirit. It is true that the syllabuses of the German language as a subject are worded in very general terms, but the proclaimed free selection of reading material by the teacher is in practice very limited by detailed instructions and lists of reading material aimed at fostering revanchism and militarism. Revenge-seeking educationists have been stressing for several years that German is the key subject for the realization of the principle of *Ostkunde* (doctrine about the German East). This requirement is being met to an ever greater extent by the content of readers and literary works recommended for reading, as well as by a considerable part of literature for children and the youth. The author proves this by quoting concrete typical examples from ample documentary material. Hate is being fostered for »the neighbour in the East« in the reader of 1960 for the highest form of Bavarian secondary schools goes as far as glorifying the A-bomb. Handbooks of literature appraise authors on the whole from a reactionary point of view, progressive contemporary German and world literature is being completely ignored. For the so-called »exemplary teaching« even such works are recommended as the collection of stories called »*Der Galgen im Weinberg*« (the Gallows in the Vineyard) by the well-known revenge-seeker Josef Mühlberger, whose title story insults the Czech nation by describing the Prague Uprising of 1945 as a manifestation of callous brutality against the innocent occupation forces. In conclusion the author shows how literary education in the German Democratic Republic takes quite the opposite line, fulfilling besides its aesthetic tasks, also the task of leading to peace and friendship among nations.